

ODNOSI ČEŠKIH ZEMALJA S CRNOM GOROM

František Šistek

The article represents a historical overview of cultural, political and economic relations between the Czech lands and Montenegro since their beginnings in the first half of the 19th century until present. Through the period of almost two centuries, these two countries developed cultural, political, and diplomatic relations that finally obtained standard form after Montenegro's declaration of independence in 2006.

Tekst koji slijedi opisuje glavne karakteristike odnosa između čeških zemalja i Crne Gore od prvih kontakata početkom 19. vijeka pa sve do danas (2010). Radi se o istorijskom pregledu, izloženom pretežno hronološki, ali na nekoliko mjesta protkanom cjelovitijim tematskim tumačenjima određenih aspekata kulturnih odnosa (likovne umjetnosti, muzike, prevodilaštva i sl.). Rigidna aplikacija hronološkog pristupa u tekstu koji pokriva dugi period posljednja dva vijeka dovela bi do njegove mehaničke raspršenosti, što bi s aspekta čitalačke upotrebljivosti nesumnjivo bilo kontraproduktivnije od povremenih nelinearnih digresija tumačenja koje nudimo.

Od prve polovine 19. vijeka, u kojoj nailazimo na ispoljavanje interesa češke javnosti za Crnogorce i kada dolazi do prvih međusobnih kontakata, pa do 1918. godine Crna Gora je bila prvo de facto, a onda i de jure samostalna država sa vlastitom dinastijom i međunarodnim odnosima, dok pripadnici češkog naroda, koji su živjeli u ševerozapadnim provincijama Habzburške monarhije, pored svojih njemačkih zemljaka u to vrijeme nijesu disponirali političkom samostalnošću, a ni autonomijom na nacionalnoj bazi. S obzirom na to da je češka patriotska elita imala potpuno zane-marljiv uticaj na formiranje inostrane politike Habzburškog carstva, kao i na težnje političkog establišmenta Monarhije da minimalizira ispoljavanja panslovenske ideologije, koja je smatrana za potencijalnu opasnost stabilnosti podunavskog saveza država, nije ni moglo doći do razvoja direktnih političkih veza. Dakle, međusobni kontakti nijesu se razvijali na međudržavnom nivou, što ne znači da bi trebalo prevideti njihov često izrazito politički podton. Crna Gora, koja do 1878. nije imala ni gradove ni puteve, a o industriji da i ne govorimo, tokom 19. vijeka nije privlačila ni češke preduzetnike ni iseljenike, izuzev nekoliko pojedinaca. Međutim, tim pojedincima uspjelo je da ostave vidljive tragove u kulturnom i političkom razvoju jer su u okviru ukupne modernizacije male zemlje na periferiji Evrope u nekim oblastima odigrali pionirsku ulogu. U češko-crnogorskim odnosima do 1918. najdominantniji dio predstavlja obimna zastupljenost i refleksije Crne Gore i Crnogoraca u češkoj književnosti, publicistici i umjetnosti.

U periodu između dva svjetska rata Česi su bili narod koji je imao glavnu riječ u Čehoslovačkoj Republici, dok je Crna Gora izgubila sve elemente vlastite političke nezavisnosti, i u privrednom i kulturnom životu nove jugoslovenske države igrala je sporednu ulogu. Od kraja Drugog svjetskog rata pa do početka 90-ih godina međusobni odnosi razvijali su se u okviru dviju višenarodnih komunističkih država. Njihov razvoj, u značajnoj mjeri, određivala je i ograničavala šira geopolitička situacija u

vezi sa Hladnim ratom. Obostrani odnosi između Crne Gore i Češke Republike počeli su se razvijati krajem 90-ih godina 20. vijeka, nekoliko godina nakon raspada Jugoslavije i Čehoslovačke, kad se crnogorsko političko rukovodstvo postepeno i pragmatično distanciralo od Miloševićevog režima i državnog saveza sa Srbijom. Tek nakon proglašavanja crnogorske samostalnosti 2006. godine politički, privredni i kulturni odnosi dobijaju formu koja je standardna za odnos dviju samostalnih evropskih država. Međutim, ti odnosi iz praške perspektive limitirani su relativno malom površinom i značajem Crne Gore, kako u globalnom tako i u evropskom kontekstu, a iz podgoričke perspektive preferiranjem odnosa sa Briselom kao centrom evropske integracije, sa značajnim velesilama (SAD-om, Rusijom, Velikom Britanijom, Italijom) i sa balkanskim sušedima, na štetu odnosa s manjim srednjoevropskim državama, te do danas imaju više formalni i prigodni karakter.

Kao što to već u pokušajima opisivanja odnosa između dvije zemlje ili naroda biva, tako i u našem slučaju, određeni problem predstavlja činjenica, da se pod pojmom Crna Gora u različitim istorijskim periodima skrivala sa geografskog gledišta znatno promjenljiva teritorija.¹ Tekst koji slijedi primarno prati odnose

---

¹ Termin Crna Gora, koji je prvobitno označavao manje kraško područje u okolini današnjeg Cetinja nad kojim dominira masiv Lovčena, postepeno je obuhvatao sve veću, etnički, kulturno, geografski i konfesionalno raznovrsniju teritoriju, sve dok se u drugoj polovini 40-ih godina 20. vijeka nije ustalio u današnjem obliku. Tako su npr. u vrijeme kad je Crnogorce portretisao Jaroslav Čermak, Podgorica, koja je danas glavni grad, te Nikšić, Bar ili Ulcinj, još uvijek pripadali Turskoj. Neka druga područja npr. Sandžak, nekadašnja crnogorska monarhija stekla je na štetu Osmanskog carstva tek 1912. godine. Obala ševerno od Bara prije 1918. pripadala je Habzburškoj monarhiji (isto kao i češke zemlje), dok je prije toga (do napoleonskih ratova) vijekovima pripadala Venecijanskoj republici. Narodnoj Republici Crnoj Gori, koja se konstituisala kao jedna od federalnih jedinica Titove Jugoslavije, taj dio primorja pripao je tek nakon Drugog svjetskog rata.

stanovništva čeških zemalja sa stanovništvom crnogorske države, odnosno njene istorijske teritorije u periodu 1918–1945, kad je crnogorska politička subjektivnost bila suspendovana režimima kraljevske Jugoslavije, fašističke Italije i nacističke Njemačke. U okviru mogućnosti obratićemo pažnju i na one oblasti današnje Republike, koje joj npr. u drugoj polovini 19. vijeka još nijesu pripadale. U tom kontekstu potpuno je logično da su češki odnosi sa južnim krajem habzburškog primorja (Bokom Kotorskom) bili neuporedivo intenzivniji, nego sa unutrašnjošću i teško pristupačnim Sandžakom koji je pripadao Turskoj.

Analiza razvoja predstave o Crnoj Gori i Crnogorcima otkriva, pored niza specifičnih saznanja, šire tendencije koje mogu doprinijeti boljem razumjevanju istorijskog razvoja odnosa češkog društva prema Balkanu. Analiza izvora o Crnoj Gori precizno odražava uspon i pad slovenske ideologije i romantičnog idealiziranja južnoslovenskih junaka u češkoj sredini.² Crna Gora je pogodan primjer za objašnjavanje tih fenomena, isto kao što je to Hrvatska u vezi sa temom razvoja turizma, Srbija (Beograd) u primjeru razvoja političkih odnosa ili Bosna i Hercegovina za razumjevanje orijentalističkih tendencija i stereotipa.

Proučavanjem veza češke sredine s Crnom Gorom i slikom Crnogoraca u češkom javnom diskursu, kao specifičnom temom, sve do nedavno niko se nije bavio sistematski, premda neke pojedinačne studije i sinteze posvećene širim odnosima sa Južnim Slovenima nude brojne relevantne informacije.³ Osim toga, njihovo proučavanje danas znatno olakšava kvalitetno urađena

---

² Vidi František ŠÍSTEK, „*Jihoslovanští junáci*“ v *českém diskursu před rokem 1918*, in: Kuděj 2, 2009, s. 56–70.

³ Naročito sinteza Václav ŽÁČEK a kol., *Češi a Jihoslované v minulosti: od nejstarších dob do roku 1918*, Praha 1975.

bibliografija publikovanih izvora. Narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“ u saradnji sa Slovenskom bibliotekom u Pragu 1993. godine objavila je bibliografiju čeških radova o Crnoj Gori (1801–1991), koja sadrži preko 18500 bibliografskih jedinica. Riječ je o do sada najobimnijoj bibliografiji radova o Crnoj Gori na stranom jeziku.⁴ Napomenimo da je još prije Prvog svjetskog rata Ferdinand Velc (1864–1920)⁵ sakupio preko 5000 bibliografskih jedinica o Crnoj Gori na 12 svjetskih jezika, među kojima i izbor pisanih izvora na češkom jeziku. Istoriji međusobnih odnosa se sa crnogorske strane u zadnje vrijeme posvećivao prije svih Miroslav Luketić (*1927), koji je u svojim radovima obradio veze čeških slikara i muzičara sa Crnom Gorom i sastavio bibliografiju crnogorskih izvora o Česima iz perioda od 1835. do 1968, čime je značajno dopunio postojeće bibliografije.⁶ Diskurzivnom analizom slike Crne Gore i Crnogoraca u češkoj sredini od prve polovine 19. vijeka do obnove samostalnosti 2006. godine bavio se František Šistek (*1977).⁷ Knjiga

⁴ Zdeňka RACHŮNKOVÁ – Michaela ŘEHÁKOVÁ, *Crnogorska bibliografija 1494–1994, tom IV*, knjiga 3, *Bibliografija o Crnoj Gori na češkom jeziku 1801–1991*, Cetinje 1993 (dva toma). Crnogorska narodna biblioteka još od preloma 60-ih i 70-ih godina 20. vijeka sistematski obrađuje i objavljuje bibliografije stranih izvora o crnogorskoj istoriji, tako da objavljivanje bibliografije čeških izvora ne predstavlja nikakav izuzetak.

⁵ Ferdinand VELC, *Účast Čechů v písemnictví o Černé Hoře*, in: Pokroková revue, 1911–1912, č. 6, s. 253–263; tamtéž, č. 7–8, s. 300–305.

⁶ Miroslav LUKETIĆ, *Češka i Crna Gora I.: prilog istoriji odnosa između Češke i Crne Gore u XIX i XX vijeku*, Budva–Cetinje 2009. O muzičkom životu vidi ISTI, *Češi u muzičkom životu Crne Gore*, Budva 2005.

⁷ František ŠISTEK, *Naša braća na jugu. Češke predstave o Crnoj Gori i Crnogorcima, 1830–2006*, Cetinje–Podgorica 2009. Sumariziranje problematike vidi ISTI, *Our Brothers from the South. Czech Images of Montenegro and the Montenegrins before 1918 as an Example of a Positive Discourse on the*

slovačkog slaviste Jana Jankoviča (*1943), posvećena slici Crnogoraca u slovačkoj kulturi prije Prvog svjetskog rata, pruža niz dragocjenih saznanja o istoriji češko-crnogorskih odnosa,⁸ dok su slovenački antropolog Božidar Jezernik⁹ i britanska istoričarka australijskog porijekla Vendi Brejsvel u svojim nedavno objavljenim radovima, između ostalog, analizirali pozitivni, čak romantični pogled čeških autora na Crnu Goru u širem evropskom kontekstu.¹⁰

* * *

Prve eksplicitne pomene o Crnoj Gori u češkim izvorima sadrži novinska vijest iz januara 1806. o pomoći, koju su Crnogorci pružili srpskim ustanicima u borbama protiv Turaka.¹¹ Korijeni sistematičnijeg interesovanja za Crnogorce sežu do 30-ih godina 19. vijeka, kad su bili stimulisani slovenofilski motivisanim pokušajima uskog sloja češke patriotske elite da bliže upozna

---

Balkans, in: Lukáš Babka – Petr Roubal (eds.), *Prague Perspectives II: A New Generation of Czech East European Studies*, Praha 2007, s. 177–188; ISTI, *L’image romantique des Monténégrins dans la culture tchèque aux 19e et 20e siècles*, in: Igor Tchoukarine (ed.), *Entre mythe et réalité: les relations culturelles et politiques entre Tchèques et Slaves du Sud de l’Ex-Yougoslavie aux 19e et 20e siècles*, Études du CEFRES, N° 11, Prague, Septembre 2008, 9–22, www.cefres.cz/pdf/etude11.pdf, 25. března 2010.

⁸ Ján JANKOVIČ, *Boje Čiernohorcov a túžby Slovákov 1839–1914*, Bratislava 2004.

⁹ Božidar JEZERNIK, *Wild Europe. The Balkans in the Gaze of Western Travellers*, London 2004.

¹⁰ Wendy BRACEWELL – Alex DRACE-FRANCIS (eds.), *Under Eastern Eyes. A Comparative Introduction to East European Travel Writing on Europe*, Budapest and New York 2008.

¹¹ *Kramériusowy cýsařské kráľovské vlastenské nowiny*, 25.1.1806, s. 13–14.

Slovene, s time je povezano i interesovanje za njihovu narodnu i savremenu književnost. Prvi opširniji opis odnosa u Crnoj Gori, s kojim se češko društvo imalo mogućnost upoznati, predstavljala je knjiga tvorca modernog književnog srpskog jezika, lingviste i folkloriste Vuka Stefanovića Karadžića (1787–1864) *Montenegro und Montenegriner*.¹²

Ocem osnivačem češke slike Crnogoraca smatra se novinar i pisac Prokop Hoholoušek (1819–1864), autor brojnih, u svoje vrijeme popularnih, istorijsko-romantičnih pripovjetki.¹³ Predstave o češkoj istoriji kombinovane s interesom za slovenstvo, često su zavodile kako Hoholouška, tako i niz kasnijih čeških autora, ka stavu da Crnogorci i njihov savremeni društveni nivo predstavljaju živu inkarnaciju nekadašnjeg praslovenskog patrijarhalnog uređenja, mentaliteta i drugdje već izgubljenih „narodnih vrijednosti“. Geopolitička situacija Crne Gore u kojoj su polovinom 19. vijeka još uvijek dominirale borba s Turcima i težnja za priznavanjem nezavisnosti od Osmanskog carstva, obogaćivala je sliku Crnogoraca atraktivnim i za Čehe egzotičnim elementima. Tekstualna i likovna predstavljanja Crnogoraca uspijevala su spojiti visoke ideale slovenstva, odbrane slobode i narodne samostalnosti, koje su proklamovali pripadnici aktivnih patriotskih slojeva češkog društva, sa čitalački atraktivnim elementima, u koje su spadali avanturističko-romantični zapleti, ratne i ljubavne scene s primjesama orijentalnih elemenata, i sve to još na monumentalnoj i divljoj prirodnoj pozornici.

Prva Hoholouškova pripovijetka sa crnogorskom temom, kratko nazvana *Crnogorci*, objavljena je u časopisu *Květy* 1843. godine. Pred kraj života Hoholoušek je svoje pripovijetke s balkanskim

---

¹² Vuk Stefanović KARADŽIĆ, *Montenegro und Montenegriner*, Stuttgart 1837.

¹³ Hoholouškovu biografiju napisala je Magdaléna POKORNÁ, *Milován a sledován. Český spisovatel Prokop Chocholoušek 1819–1864*, Praha 2001.

sižeima sastavio u trotomni ciklus *Jug*, koji je sadržavao starije i u istom duhu kasnije napisane „istorijsko-romantične slike iz južnoslovenske istorije“.¹⁴ Prvi dio ciklusa čine pripovijetke, čija se radnja odvija u vrijeme osmanske ekspanzije na Balkan. U drugi dio uključene su tri opširne pripovijetke posvećene crnogorskoj istoriji, od vremena kad su većim dijelom zemlje ovladali Turci (*Venecijanska svadba*), preko događaja s početka 18. vijeka, nakon kojih pozicije osmanskih vlasti u tim oblastima počinju slabiti (*Harač*), pa do pobjedonosne bitke koja definitivno potvrđuje ponovno rođenje crnogorske države (*Krusi*). Treći dio sadrži veći broj kraćih pripovjedaka iz raznih krajeva Balkana, računajući i već spominjane *Crnogorce*. Na radnje Hoholouškovih pripovjedaka imali su uticaj prozaični odjeci južnoslovenske narodne poezije, savremene novinske vijesti i neki istorijski pregledi. U kontekstu tadašnje češke literature radilo se o jedinstvenom pokušaju da se južnoslovenska prošlost i savremenost predstave u okviru opširnog i konceptualno jedinstvenog ciklusa. Uticaj Prokopa Hoholouška na formiranje pozitivnog stereotipa o Crnogorcima i Južnim Slovenima u češkom društvu 19. vijeka bio je značajan i dugotrajan.¹⁵

Prvi Čeh za kojeg sigurno znamo da je posetio Crnu Goru i koji je o svom putovanju ostavio detaljan izvještaj, bio je ljekar i biolog Vilem Dušan Lambl (1824–1895). Lambl je „slobodnu crnogorsku zajednicu“ posetio u proljeće 1850. godine tokom svog studijskog putovanja po Dalmaciji, đe se pretežno posvećivao proučavanju morske faune. U *Izvjestaju o Crnoj Gori i Crnogorcima*, objavljenom u časopisu češkog muzeja, spojio je vlastita zapažanja i zapise razgovora s crnogorskim vladarom i

¹⁴ Prokop CHOCHOLOUŠEK, *Jih. Historicko-romantické obrazy z dějin jihoslovanských*, Praha 1863–1864 (tri toma).

¹⁵ Više o recepciji Hoholouškova djela M. POKORNÁ, *Milován a sledován*, s. 136–142.

pjesnikom Petrom I Petrovićem Njegošem (1813–1851, vladao 1830–1851) sa znanjima stečenim proučavanjem literature.¹⁶ Godine 1856, u okviru studijskog putovanja po istočnom dijelu jadranskog primorja, Crnu Goru je posetio i prirodoslovac Antonin Frič (1832–1913), kasniji direktor češkog Narodnog muzeja.¹⁷

Publicista i političar Jan Vaclik (1830–1918) jedna je od najznačajnijih ličnosti u okviru češko-crnogorskih odnosa. Od kraja 50-ih do druge polovine 60-ih godina 19. vijeka radio je za crnogorske knjaževine Danila (1826–1860, vladao 1852–1860) i Nikolu (1841–1921, vladao 1860–1918). Igrao je značajnu ulogu kako u razvoju crnogorskog unutrašnjopolitičkog života, tako i u jačanju pozicije tada već faktički nezavisne, ali od strane velikih sila još uvijek definitivno nepriznate knjaževine. Godine 1856. u Parizu se upoznaje s crnogorskim knjazom Danilom, koji u to doba pokušava da za svoju zemlju definitivno izbori položaj međunarodno priznate nezavisne države i u tom smislu nastoji da utiče na evropske velesile. Vaclik je nakon toga u cetinjskom arhivu pronašao dokumente, koji su ilustrovali istoriju faktičke crnogorske nezavisnosti od Turske, te je na osnovu njih 1858. godine napisao spis *La souveraineté du Monténégro et le droit des gens modernes de l'Europe*.¹⁸ Crnogorski knjaz je ovu njegovu brošuru razaslao vladama evropskih zemalja, a 1860. godine češkog publicistu imenovao je za svog sekretara. Nakon što je Danilo u avgustu iste godine ubijen, Vaclik ostaje u crnogorskoj službi kao sekretar novog knjaza, Nikole, sve do 1868. godine. Učestvovao je, prije svega,

---

¹⁶ Vilém Dušan LAMBL, *Zpráva o Černé Hoře a Černohorcích*, Časopis českého musea IV, 1850, s. 512–539.

¹⁷ Antonín FRIČ, *Cesty po Evropě a Americe*, Praha 1900.

¹⁸ Jan VACLÍK, *La souveraineté du Monténégro et le droit des gens modernes de l'Europe*, Leipzig 1858. Danas je dostupniji u crnogorskom prijevodu. Vidi: ISTI, *Suverenitet Crne Gore i pravo malih naroda u Evropi*, Podgorica 1996.

u formiranju inostrane politike, između ostalog i kao prvi crnogorski konzul u Skadru.¹⁹ Jan Vaclik je tako postao prvi diplomatski predstavnik Crne Gore u Osmanskom carstvu, koje je time faktički potvrđivalo crnogorsku nezavisnost. Osim toga, pružao je svestranu pomoć svojim zemljacima koji su pošećivali Crnu Goru, te je i na taj način doprinio jačanju međusobnih kontakata. Jedan od njegovih gostiju bio je najpopularniji češki pjesnik tog doba Vitjeslav Halek (1835–1874), koji je 1865. godine u okviru svog putovanja po istočnom Sredozemlju i Balkanskom poluostrvu pošetio Crnu Goru. Utiske oduševljenja objavljivao je kako te, tako i narednih godine u novinama *Květy* i *Národní listy*.²⁰

Najznačajnija ličnost, koja je pošetila Crnu Goru u vrijeme dok je Vaclik djelovao u njoj, nesumnjivo je francuski slikar češkog porijekla Jaroslav Čermak (1830–1878).²¹ Prvi njegov boravak u Crnoj Gori, koji potvrđuju dokumenti, bio je za vrijeme osmansko-crnogorskog rata 1862. godine. Čini se da je romantični umjetnik aktivno učestvovao u nekoj od bitaka protiv Turaka, najvjerojatnije u bici kod Graba, blizu sela Meterize, do koje je došlo u avgustu 1862.²² Knjaz Nikola odlikovao ga je

---

¹⁹ Današnji Shkodër, metropola ševerne Albanije.

²⁰ Mogu se naći i u njegovim knjigama: Vítězslav HÁLEK, *Cestopisy. Články z let 1861–1874 (spisy IX)*, Praha 1925.

²¹ O Čermakovom životu i djelu u vezi sa Crnom Gorom uporedi: Vratislav ČERNÝ – František V. MOKRÝ – Václav NÁPRSTEK, *Život a dílo Jaroslava Čermáka*, Praha 1930; Věra SOUKUPOVÁ, *Jaroslav Čermák*, Praha 1981; Vjera BOROZAN, *Jihoslovanská tematika v díle Jaroslava Čermáka, 1858–1878*, Praha 2002 (diplomová práce, Ústav pro dějiny umění, FF UK Praha). Osnovne teze njenog, do sada u cjelini neobjavljenog rada, osvjetljuje tekst: V. BOROZAN, *Černá Hora a Černohorci optikou obrazů Jaroslava Čermáka*, in: Mirjam Moravcová – David Svoboda – František Šístek (eds.), *Pravda, láska a „ti na Východě“: obrazy středoevropského a východoevropského prostoru z pohledu české společnosti*, Praha 2006, s. 162–183.

²² Vjera BOROZAN, *Jihoslovanská tematika v díle Jaroslava Čermáka*, s. 19.

ordenom Danilovog reda za nezavisnost Crne Gore – odlikovanjem za izuzetnu hrabrost u borbi. Nakon nekoliko mjeseci, slikar se vraća u Dalmaciju koja ima umjereniju klimu, i tamo ostaje do 1865. godine. Tokom tog boravka imao je još nekoliko avanturističkih izleta na crnogorsku i tursku teritoriju. Sačuvani su njegovi umjetnički i dokumentarno dragocjeni portreti članova vladarske porodice, nekoliko poznatijih ličnosti, kao i portreti nepoznatih Crnogoraca i Crnogorki. Nakon povratka u Francusku, crnogorske, hercegovačke i dalmatinske motive koristiće slobodnije, što je upadljivo naročito na velikim kolektivnim kompozicijama s određenim političkim nabojem. Prizor gotovo ikonski, koji simbolizuje romantično viđenje borbe za slobodu, predstavlja slika *Ranjeni Crnogorac* (1873), koju je po narudžbi izradio za hrvatskog rodoljuba, biskupa Josipa Juraja Štrosmajera (1815–1905).

Iako je idealističko slovenofilstvo imalo neosporan uticaj na Čermaka, ne može se prevideti da su na njegov stil presudno uticali francuski orijentalistički slikari, naročito Žan Leon Žerom (1824–1904) i Ežen Delakroa (1798–1863). Čermak je imao dubok i dugotrajan uticaj na stvaralaštvo cijelog niza južnoslovenskih slikara istorijskih i etnografskih prizora.²³ Za kasniju češku predstavu o Crnogorcima, Južnim Slovenima i Balkanu karakteristično je da je bila pod uticajem čermakovskog shvatanja. Njegovim stopama, u drugoj polovini 19. vijeka, krenuli su na Balkan i drugi likovni umjetnici. Međutim, niko od njih nije dosegao kvalitet njegovog likovnog izraza. Dobar primjer za to predstavlja djelo Jozefa Hutarija (1842–1890), Čermakovog učenika, koji zajedno sa svojim učiteljem posećuje južnoslovenske krajeve početkom 60-ih godina. Njegovo djelo predstavlja manje imaginativnu imitaciju čermakovskih tema i postupaka,

---

²³ Npr. hrvatskog slikara Vlaha Bukovca (1855–1922) ili srpskog Paje Jovanovića (1859–1957).

iako i radovi Hutarija doprinose učvršćivanju romantične vizuelne predstave Crnogoraca.

Značajan i dugotrajan uticaj imale su ilustracije i crteži Františka Ksavera Zvjeržine (1835–1908),²⁴ koji su nekoliko decenija redovno izlazili u češkoj i njemačkoj štampi. Njegovi crteži Crnogoraca i njihovih etnografskih srodnika iz dinarskog pojasa takođe su pojačavali vizuelne stereotipe o Južnim Slovenima, krećući se između slovenofilstva, romantizma, orijentalizma i etnografske dokumentarnosti. U sličnom duhu Crnu Goru i njeno stanovništvo prikazivali su i František Čermak (1822–1884), Rudolf Otenfeld (1856–1913) i František Halupa (1828–1887), koji je tu zemlju zajedno sa sušednim jadranskim primorjem posetio u vrijeme krivošijskog ustanka 1869. godine.²⁵ Prigodne teme iz Crne Gore i Boke Kotorske pojavljivale su se i u djelima niza drugih slikara i ilustratora. I vrhunski predstavnik secesije Alfons Muha (1860–1939) je u okviru priprema obimnog projekta *Slovenske epopeje* 1912. godine posetio Crnu Goru. Nekoliko slikara, npr. František Jelinek (1890–1977), a kasnije i fotografa, npr. Jan Langhans (1851–1928), portretisali su prije Prvog svjetskog rata članove vladarske porodice Petrović-Njegoš, naročito knjaza Nikolu. Kao zvanični slikar crnogorskog dvora djelovao je na prelomu 19. i 20. vijeka František Zigler (1868–?), koji je između ostalog autor i zavjese

---

²⁴ Uopredi prije svega: Markéta DLÁBKOVÁ – Ondřej CHROBÁK (eds.), *František Bohumír Zvěřina 1835–1908*, Jihlava 2008. Reprezentativna monografija, objavljena povodom stogodišnjice autoreve smrti, uz zanimljive članke o životu umjetnika sadrži i veliki broj kvalitetnih reprodukcija. Od starije literature vidi npr.: Melanie NĚMCOVÁ-ZVĚŘINOVÁ, *Maliř F. B. Zvěřina a Balkán*, Adamov 1970; ISTA, *Cesty F. B. Zvěřiny po Balkáně*, Hrotovice 1974.

²⁵ O odjeku krivošijskog ustanka u češkom društvu uporedi: Miroslav ŠESTÁK, *Krivošijské povstání 1869–1870 a česká politika*, Slovanský přehled 56, 1970, č. 4, s. 252–258.

Kraljevskog narodnog pozorišta Zetski dom na Cetinju.²⁶ Glavno težište Ziglerovih aktivnosti predstavljala je Boka Kotorska, đe se pored portretisanja lokalnog stanovništva posvećivao, prije svega, pravoslavnoj sakralnoj umjetnosti. Između ostalog, uradio je glavni oltar novog pravoslavnog hrama u Kotoru, za crkvu Sv. Arhandela Mihaila u Herceg Novom dekorisao je ikonostas, a za oba hrama naslikao je ikone.

Bez doprinosa čeških autora nije ostao ni donekle potcjenjivani, ali među Crnogorcima bez prećerivanja najpopularniji umjetnički žanr: medalje i odlikovanja. Prvo zvanično crnogorsko odlikovanje, Obilicevu medalju, kreirao je 30-ih godina 19. vijeka Bečlija Edvard Svoboda (1815–1902). Vaclav Seidan (1817–1870), nakon crnogorskog konflikta sa Osmanskim carstvom 1862. godine, izradio je Medalju za hrabrost s portretom mladog knjaza Nikole. Istog vladara, kao starog kralja ovjenčanog lovorovim vjencem, prikazao je pedeset godina kasnije na spomenici iz Prvog balkanskog rata Stanislav Suharda (1866–1916). Pregled istorijskog razvoja crnogorskih odlikovanja objavio je 1980. godine dugogodišnji predsjednik Čehoslovačkog društva prijatelja sitne plastike, kolekcionar Vaclav Mjerička (1916–2001).²⁷

Početkom 90-ih godina 19. vijeka Crnu Goru posetio je slikar, muzikolog i putopisac Ludvik Kuba (1863–1956).²⁸ Cijelog života je bio uvjereni slovenofil i poklonik južnoslovenskih

---

²⁶ Slike muza koje su ustvari bile kopije njegovih djela za Narodno pozorište u Pragu, za crnogorsko narodno pozorište naslikao je František Ženišek (1849–1916). Međutim, taj dio dekoracija je za vrijeme austro-ugarske okupacije bio uništen.

²⁷ Václav MĚŘIČKA, *Černohorská vyznamenání*, Praha 1980.

²⁸ O Kubinom životu i djelu bliže govore njegova šećanja (Ludvík KUBA, *Zaschlá paleta*, Praha 1955), sabrane etnografske studije i članci (ISTI, *Cesty za slovanskou písní, 1885–1929*, Praha 1953).

narodnih kultura. Međutim, on se nije priklanjao romantičnim kompozicijama i narativnim prizorima čermakovskog tipa. Umjesto toga, koncentrisao se ili na manje crteže na kojima je, što je moguće preciznije dokumentarno prikazivao mjesno stanovništvo i arhitekturu, ili na predmete za svakodnevnu upotrebu. Na svojim uljanim slikama prikazivao je motive iz prirode, gradove i prizore iz lokalnog života karakterističnim stilom kasnog impresionizma, opet s akcentom na dokumentarnu preciznost. Iz njegovog putopisa *U Crnoj Gori* očito je da se prije svega divio onim aspektima crnogorskog društva koje je smatrao za izvorne i autentične, mada se moglo činiti da su arhaični i u modernoj civilizaciji neupotrebljivi.²⁹ Imao je kritičan stav prema ideji napretka i prihvatanja zapadnih kulturnih uzora. Osim Crne Gore posetio je i opisao sušednu obalu austrijske Dalmacije.³⁰

Ludvik Kuba je istovremeno bio prvi muzikolog koji je u Crnoj Gori vršio sakupljanje narodnih pjesama. Plod njegovih muzikoloških istraživanja predstavlja objavljena zbirka sa sedamdeset od ukupno 250 zabilježenih narodnih pjesama, dopunjena prepjevima tekstova na češki.³¹ U crnogorskoj muzici vidio je „jasne elemente starogrčke muzike“, čiji karakter bi se mogao rekonstruisati pomoću istraživanja muzičkih formi koje postoje u zabačenim oblastima Balkana. Crna Gora je, po njegovom mišljenju, bila „arhiv i muzej starina u etnografskom pogledu“, što je bilo uslovljeno „izolovanošću“ i „konzervativnošću“ njene zajednice.³² Danas je, uz Čermaka i Holečeka,

---

²⁹ Ludvík KUBA, *Na Černé Hoře*, Praha 1892. Knjiga je popraćena sa preko 120 autorovih ilustracija.

³⁰ Ludvík KUBA, *Čtení o Dalmácii. Cesty a studie z roků 1890–1912*, Praha 1936.

³¹ Ludvík KUBA, *Album černošorské. 70 národních písní*, Poděbrady 1890.

³² L. KUBA, *Na Černé Hoře*, s. 87. U nastojanju da pronađe ostatke antičke kulturne tradicije ili paralele s njom Kuba ne predstavlja nikakav izuzetak

upravo Kuba smatran za jednog od najslavnijih, ne samo čeških, već uopšte stranih prijatelja Crne Gore. Nedavno je po njemu u Podgorici, isto kao prije toga i u Sarajevu, nazvana ulica u centru grada.

Ne može se zaboraviti ni uticaj koji su Česi imali u formiranju modernog muzičkog života u Crnoj Gori. Nakon što je Boka Kotorska poslije Bečkog kongresa postala definitivno dijelom podunavskog saveza država, češki muzičari djelovali su u nizu primorskih mjesta, ispočetka najčešće kao vojni muzičari austrijske vojske. Zahvaljujući njima bili su osnivani, a onda i cijele decenije aktivni, duvački orkestri u Budvi, Kotoru, Tivtu i Herceg Novom. Tako su npr. 1839. osnovali i nekoliko prvih godina vodili kotorsko pjevačko društvo *Jedinstvo*, iako su u isto vrijeme bili aktivni i u austro-ugarskim vojnim orkestrima.³³ Godine 1869. kapelnik vojnog orkestra Anton Šulc postao je šef *Jedinstva*. Prilikom jednog gostovanja *Jedinstva* na Cetinju 1870. godine, Šulc je za tekst srpskog pjesnika Jovana Sundečića komponovao pjesmu *Ubavoj nam Crnoj Gori*, koja je ubrzo nakon toga bila proglašena za prvu crnogorsku himnu. Poslije toga je počeo da radi direktno za crnogorski dvor. Nije imao uspjeha u pokušaju da sastavi knjaževski orkestar od mladih Crnogoraca koji nijesu znali ništa o zapadnoj muzici, a uz to su nipodaštavali duvačke instrumente. Crnu Goru napušta 1879. godine, nakon čega se na cijelu deceniju gasi rad dvorskog orkestra. Njegova himna je nekoliko puta bila zamjenjivana drugim kompozicijama.

Najobimnije istraživanje u cilju objašnjavanja nastanka homerske epike na osnovu paralela s južnoslovenskim usmenim narodnim stvaralaštvom obavili su naučnici s Harvardskog univerziteta Milman Peri i Albert Bejts Lord u 30-im godinama 20. vijeka (između ostalog i u crnogorskom dijelu Sandžaka).

³³ M. LUKETIĆ, *Češka i Crna Gora I*, s. 118.

Kao kapelnik gradske muzike u Herceg Novom započeo je svoju cjeloživotnu južnoslovensku karijeru František (Franjo) Vimir (1865-1935), koji je 1889. godine prešao u službu crnogorskog dvora, da bi postao kapelnik (za tu priliku ponovo osnovanog) knjaževskog i vojnog orkestra. Za razliku od Šulcove tragikomične sudbine, njegov rad u Crnoj Gori bio je veoma uspješan – sve do austrougarske okupacije 1916. godine, ovaj naturalizovani Crnogorac predstavljao je značajnu ličnost u muzičkom i društvenom životu.³⁴ Cijelo to vrijeme pomagao je češkim posetiocima da uspostave kontakte s crnogorskom političkom i kulturnom elitom, te je, da tako kažemo, od Jana Vaclika preuzeo ulogu neoficijelnog češkog konzula, savjetnika i prigodnog vodiča svojih zemljaka. U Vimerovom orkestru obično je sviralo nekoliko čeških muzičara.

Treću ključnu figuru u muzičkom životu predstavljao je Robert Tolinger (1859–1911). Početak njegove karijere povezan je sa južnom Ugarskom (danas Vojvodinom). Na Cetinju je djelovao od 1890. do 1897. kao pedagog, kompozitor, kapelnik i muzičar. Isto kao i brojni drugi češki muzičari koji su djelovali u južnoslovenskim zemljama, i on je komponovao muziku koja je bila pod uticajem folklornih i nacionalističkih motiva (*Crnogorskom vojniku*), ali u njegovom slučaju radilo se više o formalnom dodvoravanju lokalnoj sredini, budući da je njegovu cjeloživotnu inspiraciju predstavljala savremena romantičarska evropska muzika (Mendelson, Čajkovski).³⁵

U prvim decenijama 20. vijeka češki muzičari su učestvovali u osnivanju pjevačkih društava i duvačkih orkestara u Nikšiću, Podgorici i Baru. Kako između dva svjetska rata, tako i za vrijeme Titove Jugoslavije, niz čeških muzičara i pedagoga djelovao je

---

³⁴ Od 1920. djelovao kao kapelnik jugoslovenske vojske u Skoplju, Vršcu i Zagrebu, đe je 1935. preminuo.

³⁵ Stana ĐURIĆ-KLAJN, *A Survey of Serbian Music Through the Ages*, Belgrade 1972, s. 75–76.

na teritoriji današnje Crne Gore. Od kraja 19. vijeka u češkim zemljama muziku je studiralo i nekoliko studenata iz Crne Gore, koji su nakon povratka imali uticaj na muzički život u svojoj zemlji. Osim toga, oni su koliko je to bilo moguće nastojali održavati kontakte sa češkom sredinom. Između ostalih, muziku je studirao i Jovan Ivanišević (1860–1890). Bio je učenik Zdenjeka Fibiha. Nažalost, mladi talentovani kompozitor se utopio u Vltavi, kad je, dok se klizao, ispod njega pukao led.³⁶

Muzički uticaji kretali su se prije svega od Čeha prema Crnogorcima, međutim, inspiracija je ponekad strujala i u suprotnom pravcu. Godine 1879. Karel Bendl (1838–1897) je na libreto Jozefa Otakara Veselog (1853–1879) komponovao operu *Crnogorci*.³⁷ Njena premijera se 1881. izjalovila zbog požara koji je uništio Narodno pozorište u Pragu, ali u septembru iste godine je izvedena u gradskom pozorištu mjesta Královské Vinohrady (koje je od 1922. praški kvart). Muziku inspirisanu južnoslovenskim motivima tadašnja publika ocjenjivala je pozitivno. Međutim, publika, koja je o crnogorskoj problematici bila dosta dobro informisana, s pravom je kritikovala naivni avanturistički zaplet opere. Od kraja 80-ih godina 19. vijeka opera *Crnogorci* se više nije pojavljivala u repertoaru čeških pozorišta.³⁸ Ni opera *Jovana* kompozitora Jaroslava Vogela (1894–1970), inspirisana klasičnom temom o crnogorsko-turkskim sukobima, nije se dugo održala na pozornici. Njena premijera u ostravskom Moravskoslezskom narodnom pozorištu izvedena je samo nekoliko dana nakon nacističke okupacije u martu 1939. i ubrzo je bila skinuta sa repertoara.³⁹

³⁶ M. LUKETIĆ, *Češka i Crna Gora I.*, s. 184.

³⁷ Josef Otakar VESELÝ, *Černohorci. Romantická opera ve 3 jednáních*, Praha 1881.

³⁸ M. LUKETIĆ, *Češka i Crna Gora I.*, s. 159–160.

³⁹ Tamo, s. 162–164. Luketić nam daje na raspolaganje spisak daljnjih prigodnih djela čeških autora inspirisanih crnogorskim temama.

Hercegovački ustanak 1875. godine i ratni sukobi koji su uslijedili i doveli do promjene dotadašnjeg status quo na Balkanu, uključujući i međunarodno priznavanje crnogorske nezavisnosti i teritorijalno proširenje knjaževine, izazvali su najveći talas interesovanja za Južne Slovence. Romantična glorifikacija južnoslovenskih junaka dosegla je svoj vrhunac u drugoj polovini 70-ih godina 19. vijeka, a počela se gubiti i gasiti pred Prvi svjetski rat. Veliku pažnju izazivali su članci mladog novinara Jozefa Holečeka (1853–1929) koji je kao izvještač dnevnih novina *Národní listy* slao vijesti o crnogorsko-turskim sukobima. Ubrzo je postao cijenjeni stručnjak za crnogorsku problematiku.⁴⁰ U Crnu Goru je dolazio još mnogo puta i tokom narednih decenija posvetio je toj zemlji, njenom stanovništvu i istoriji bezbroj reportaža, političkih analiza, pripovijetki, putopisa, etnografskih tekstova, jedan roman pa čak i jedan ep *Sokolović* (koji predstavlja najdužu češku pjesmu 20. vijeka). Oduševljeni slovenofil i poštovalac crnogorskog patrijarhalnog života, literarno je prikazao idealizovani svijet južnoslovenskih junaka. Stvorio je specifičnu ideologiju, prema kojoj bi Česi u cilju jačanja narodnog identiteta trebalo da prihvate kao svoje neke crnogorske vrijednosti, npr. čojstvo i junaštvo koje im prema mišljenju autora

⁴⁰ Osim obimnog novinarskog djela Holeček se Crnoj Gori i Crnogorcima posvetio prije svega u sljedećim putopisima, pripovijetkama, razmatranjima, istorijsko-etnografskim radovima, romanima i epu: Josef HOLEČEK, *Černá Hora*, Praha 1876; ISTI, *Černá Hora v míru I., II.* Praha 1882–1883; ISTI, *Černohorské povídky I.–II.*, Praha 1880–1881; ISTI, *Junácké kresby černohorské I.–III.*, Praha 1884–1889; ISTI, *Surrogát sv. Vasilija*, Praha 1894; *Na Černou Horu a Černá Hora koncem věku*, Praha 1899; ISTI, *Za svobodu I.–III.*, Praha 1909–1911; ISTI, *Sokolovič*, Praha 1922; TÝŽ, *Černohorští junáci*, Praha 1954. Crnogorskoj tematici, naročito komparativnim pokušajima u oblasti karakterologije, rado je skretao Holeček i u cijelom nizu svojih drugih djela, čije glavno težište nije bilo u crnogorskoj problematici. ISTI, *Bosna a Hercegovina za okupace*, Praha 1901; ISTI, *V Jugoslavii roku 1924*, Praha 1927.

nedostaju. Svojim opširnim, i u češkoj sredini tematski i misaono vrlo originalnim djelom, nekoliko decenija kreirao je sliku Crnogoraca kao hrabrih slovenskih junaka. Nažalost, u okviru ukupnog pregleda historijskog razvoja međusobnih odnosa ne možemo mu se detaljnije posvetiti, iako to nesumnjivo zaslužuje.⁴¹

Pod uticajem romantične fascinacije Južnim Slovenima – pod kojom je češko društvo bilo 70-ih godina, a u nešto manjoj mjeri i kasnije – napisana su brojna književna djela i objavljen je niz prijevoda. Mnoga od tih djela su u potpunosti ili djelimično bila posvećena upravo „crnogorskim junacima“. Zigfrid Kaper (1821–1879),⁴² jevrejski pisac koji je pisao i na češkom i na njemačkom, objavljuje u prvoj polovini 70-ih godina 19. vijeka pjesme inspirisane crnogorskom narodnom epikom. Crnogorska inspiracije vidljiva je i u njegovim *Primorskim bajkama*.⁴³ Crnogorci se pojavljuju i u poeziji Eliške Krasnohorske (1847–1926)⁴⁴ i Svatopluka Čeha (1846–1908), a kasnije i u poeziji Viktora Dika (1877–1931), Konstantina Biebela

⁴¹ Detaljnije o slici Crne Gore i Crnogoraca u Holečekovom djelu: František ŠÍSTEK, *Crnogorski Muslimani u radovima Josefa Holečka*, in: Almanah 15–16, Podgorica 2001, s. 61–70; ISTI, *Transfuse junáctví. Myšlenka posílení české národní identity pomocí černohorských patriarchálních hodnot v díle Josefa Holečka*, in: Václav Sýkora – Antonín Jančařík (eds.), Studentská vědecká konference Univerzity Karlovy v oboru humanitních věd 2004, Praha 2004, s. 241–252; ISTI, *Orientalismus, násilí a erotika v díle Josefa Holečka*, in: Studia Balcanica Bohemo-Slovaca VI. Příspěvky přednesené na VI. mezinárodním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 25.-27. dubna 2005, Brno 2006, s. 741–754.

⁴² Siegfried KAPPER, *Gusle. Ohlasy černohorské*, Praha 1875. Za ovu knjigu pjesama Kaper je dobio odlikovanje od knjaza Nikole.

⁴³ Siegfried KAPPER, *Pohádky přímořské*, Praha 1865, najnovije izdanje ISTI, *Pohádky přímořské*, Praha 1998.

⁴⁴ Eliška KRÁSNOHORSKÁ, *K slovanskému jihu*, Praha 1880.

(1898–1951), Adolfa Černog (1864–1952) (pod pseudonimom Jan Rokyta).⁴⁵ Pripovijetke o Crnoj Gori pisao je i Jozef Deograt Konrad (1859–1921).⁴⁶

Osim autora politički angažovanih i slovenskim idealizmom inspirisanih književnih djela – od kojih neki, uzgred rečeno, nikad nijesu videli ni Crnu Goru ni Balkan – postoji i veliki broj tematski drugačije usmjerenih djela, u kojim su autori reflektovali rezultate svojih posmatranja i naučnih istraživanja. Dragocjena svjedočanstva o karijeri ljekara u izolovanoj sredini crnogorske unutrašnjosti, đe je djelovao polovinom 70-ih godina 19. vijeka, ostavio je Bohumil Bouček (1850–1926), kasnije jedan od osnivača banjškog lječilišta u Podjebradima.⁴⁷ Na prelomu 19. i 20. vijeka Crnu Goru počinju sve više da pošećuju češki naučnici i pioniri turizma. Jedan od najznačajnijih među njima je geograf Viktor Dvorski (1882–1960).⁴⁸ On je u svojim pronicljivim studijama crnogorskim geografskim, ekonomskim i etnološkim relacijama pristupao iz perspektive koja je bila pod velikim uticajem ratzelovskog shvatanja geopolitike. U okviru popularizacije koja je imala za cilj da dotadašnjem romantičnom i često samo deklarativnom slovenstvu dâ novi, praktičniji smjer. Dvorski je kao autor sarađivao na nekoliko turističkih vodiča i djela alpinističke literature.⁴⁹

---

⁴⁵ Jan ROKYTA, *Balkánské zpěvy*, Praha 1913.

⁴⁶ Josef Deograt KONRÁD, *Dalmatské povídky*, Praha 1895.

⁴⁷ Bohumil BOUČEK, *Mezi raněnými Černohorci*, Poděbrady 1912.

⁴⁸ Viktor DVORSKÝ, *Ekonomickogeografické studie z Černé Hory*, Praha 1907; ISTI, *Černohorskoturecká hranice od ústí Bojany k Taře*, Praha 1909; ISTI, *Přímořské země říše rakousko-uherské*, Praha, s. d. (cca 1914); ISTI, *Jan Čermák: Albánské a Černohorské obrázky*. Praha, s. d. (1913–1914).

⁴⁹ Viktor DVORSKÝ – Bohuslav FRANTA – Vladimír RŮŽIČKA, *Ze slovanských hor*, Praha 1907; Viktor DVORSKÝ – Bohuslav FRANTA a kol., *Moře Adriatické. Průvodce po Istrii, Dalmácii, chorvatském Přímoří, Černé Hoře, Benátkách s východním pobřežím italským a Korfu*, Praha 1911.

Crnu Goru je 1890. godine posetio putopisac Jozef Vunš (1842–1907). Polovinom 90-ih o njoj piše i Ignjat Horžica (1859–1902).⁵⁰ Godine 1897. u okviru obilaska južnoslovenskih zemalja pošećuje je velika ekskurzija Kluba čeških turista (KČT), u kojoj je bilo preko sedamdeset učesnika. Priređen im je svečani doček od strane domaće kulturne i političke elite na čelu s knjazom.⁵¹ Demonstrativno hodočašće imućnijih članova KČT u Dalmaciju, Crnu Goru, Hercegovinu, Bosnu i Hrvatsku ujedno je predstavljalo i propagandnu akciju koja je ove zemlje promovisala kao pogodne za češke turiste, koji su u sve većem broju putovali izvan granica svoje „uže domovine“. I putopisac i prevodilac Jan Jozef Svatek (1870-1948)⁵² je u predvečerje balkanskih ratova objavio svoj putopis, dok je Jaroslav Bradač,⁵³ objavio reprezentativno i bogato ilustrovano djelo o crnogorskoj vojsci.

Od početka 20. vijeka pa sve do 40-ih godina botaničar Josef Rohlena (1874–1944) posvećivao se istraživanju crnogorske flore. Većinu svojih naučnih radova publikovao je na njemačkom. Nakon *Beitrag zur Flora Montenegro*, djela u devet tomova koji su objavljivani u nastavcima do polovine 20-tih godine, njegov cjeloživotni rad krunisan je monumentalnim opusom *Conspectus Florae Montenegrinae*, u kojem je popisao sve poznate biljne vrste koje rastu na teritoriji Crne Gore, a od kojih je cijeli niz sâm otkrio i prvi opisao.⁵⁴ Mala, ali veoma

---

⁵⁰ Ignát HOŘICA, *Na Černé Hoře*, Praha 1895.

⁵¹ Jan BUCHAR, *První výlet klubu českých turistů do Dalmacie, Černé Hory, Hercegoviny, Bosny a Záhřebu ve dnech od 13. do 30. dubna 1897*, Praha 1898.

⁵² Jan Josef SVÁTEK, *Černá Hora a Skadar*, Praha 1914.

⁵³ Jaroslav BRADÁČ, *Černohorská armáda*, Praha 1912.

⁵⁴ Josef ROHLENA, *Beitrag zur Flora Montenegro*, Prag 1902–1924; ISTI, *Conspectus Florae Montenegrinae*, Praha 1941–1942.

aktivna komuna crnogorskih botaničara i danas s ponosom upozorava na Rohlenovu naučnu zaostavštinu.⁵⁵ Po Rohleni je do sada bilo nazvano trideset vrsta biljaka, od kojih osamnaest predstavljaju endeme.

Pravnik i publicista Vratislav Černi (1871–1933)⁵⁶ na prelo mu 19. i 20. vijeka sistematski se posvećivao njegovanju kulturnih, obrazovnih i parapolitičkih odnosa s crnogorskom knjaževinom. On propagira češki turizam u Crnoj Gori i predstavlja vodeću osobu Crnogorskog udruženja,⁵⁷ koje je osnovano 1892. godine u cilju omogućavanja obrazovanja mladim Crnogorcima u češkim zemljama. Udruženje, čiji su članovi bili i drugi prijatelji Crne Gore uključujući i Jozefa Holečeka ili Ignjata Horžicu, nastojalo je da mlade Crnogorce usmjerava, prije svega, na studiranje praktičnih zanata. Vratislav Černi je sve do Prvog svjetskog rata održavao i intenzivne kontakte s crnogorskom političkom elitom na čelu s knjazom Nikolom.

Uprkos sve izrazitijem zaostajanju za Evropom, na početku 20. vijeka u Crnoj Gori počinju se ispoljavati i pozitivni rezultati modernizacije, što je stvaralo uslove za prodor češkog kapitala i naseljavanje pojedinih Čeha, premda u mnogo skromnijoj

---

⁵⁵ Vukić PULEVIĆ, *Bibliografija o flori i vegetaciji Crne Gore*, Titograd 1980; ISTI, Josef Rohlena, *Građa za vaskularnu floru Crne Gore: dopuna „Conspectus Florae Montenegro“ Josefa Rohlene*, Podgorica 2005; ISTI, *Botaničari i Crna Gora*, Podgorica 2006.

⁵⁶ Vratislav Černi je objavio cijeli niz kraćih putopisa o brojnim crnogorskim mjestima. Najopširnija je monografija o Cetinju *V hlavním městě Černé Hory*, Praha 1902; od kraćih spomenimo npr.: ISTI, *Na prahu Albanie*, Praha 1899; ISTI, *Od Kotoru přes Něguše a Cetyni do Baru*, Praha 1899; ISTI, *Ulcín. Černohorské mořské lázně*, Praha 1900; ISTI, *Kamenným mořem. Putování katunskou nahijí na Kčevo*, Praha, s. d. (1901–1903). Osim toga objavio je brojne tekstove publikovane u periodici.

⁵⁷ Vratislav ČERNÝ, *Deset let Černohorského spolku*, Praha 1902.

mjeri nego npr. u Bosni i Hercegovini ili u Bugarskoj. Česi su u to doba najviše radili kao muzičari, u bankarstvu, u pivarskoj industriji i kao šoferi automobila marke Laurin a Klement, na tada međunarodnoj trasi Kotor–Cetinje.⁵⁸

Politička diverzifikacija do koje je došlo brzo nakon izdanja prvog crnogorskog ustava i uvođenja parlamentarizma u zemlji, krajem 1905. godine izazvala je u dijelu češke štampe kritiku apsolutističke vlasti knjaza Nikole. Novinskom platformom te kritike postali su prije svih dnevne novine *Čas* i časopis *Slovanský přehled*, koji je izlazio jedanput mjesečno. Njegov glavni urednik Adolf Černi (1864–1952), je od 1907. pa sve do Prvog svjetskog rata oštro kritikovao politički režim crnogorske monarhije kao nedemokratski i nazadnjački.⁵⁹ U svojim člancima obično je preuzimao argumente obojene revolucionarno-demokratskom retorikom srpske štampe i publikacija radikalnih crnogorskih emigranata naseljenih u Beogradu, koji su agitovali protiv politike crnogorskog dvora i učestvovali u nekoliko neuspjelih pokušaja svrgavanja ili atentata na knjazu Nikolu.⁶⁰ Tradicionalne pristalice crnogorskog vladara kao Jozef Holeček ili Vratislav Černi, okupljeni oko dnevnih novina *Národní listy*, i dalje su se slijepo držali vizije postepenog razvoja pod žezlom prosvećenog vladara, budući da za savremenu demokratiju zapadnog tipa patrijarhalno crnogorsko društvo – po njihovom mišljenju – još uvijek nije bilo zrelo, a naglim razvojem bi navodno mogao biti ugrožen njegov slovenski karakter. Tako je

⁵⁸ Viktor DVORSKÝ – Bohuslav FRANTA a kol., *Moře Adriatické. Průvodce po Istrii, Dalmacii, chorvatském Přimoří, Černé Hoře, Benátkách s východním pobřežím italským a Korfu*, Praha 1911, s. 134.

⁵⁹ František ŠÍSTEK, „*Strhnutí romantické roušky*“. *Černá Hora a její politická scéna očima časopisu Slovanský přehled, 1898–1914*, Slovanské historické studie 32, Brno 2007, s. 307–325.

⁶⁰ Vidi npr. Todor BOŽOVIĆ – Jovan ĐONOVIĆ, *Crna Gora i napredni pokret*, Beograd 1911.

napredna liberalna kritika kreirala sliku prostog ali dobrog naroda, podjarmljenog i ugnjetavanog despotskim režimom, dok su konzervativni nacionalisti isticali harmoničnu povezanost junčkih ratnika s prosvijećenim i slovenski osviješćenim političkim rukovodstvom. Početkom 20. vijeka spektar čeških interpretacija savremene crnogorske stvarnosti dopunjavaju mlađi autori, putopisci i turistički pioniri (među kojima je npr. bio i Viktor Dvorski) koji su isticali pozitivnu ulogu vlade i vladara u ukupnoj modernizaciji i kulturnom uzdizanju zemlje, koje su, po njihovom mišljenju, kočile ignorancija, primitivnost i nevjerovatna lijenost prostog, zaostalog i sve pokvarenijeg naroda.⁶¹ Polemike o karakteru crnogorskog režima i smjera kojim bi zemlja trebalo da krene dalje, jednako su dobro ilustrovale kulturni, privredni i politički napredak češkog društva, kojem je, s obzirom na dosegnuti stepen razvoja, sve manje bilo potrebno da pojačava kolektivno samopouzdanje snovima o crnogorskim junacima.

Balkanski ratovi vođeni 1912. i 1913. godine izazvali su novi talas interesovanja za države jugoistočne Evrope. „U Pragu je zavladao ratna euforija. Ispred redakcija novina po cijeli dan su se skupljale gomile ljudi, na Vaclavskom trgu su na informacionim platnima prikazivane vijesti s Balkana, tiraž novina se udvostručio, čak utrostručio.“⁶² Većina najznačajnijih novina i časopisa šalje na balkanska ratišta specijalne dopisnike. Organizovano je i sakupljanje humanitarnih priloga u korist ranjenih. Sljedeću značajnu reakciju predstavljao je odlazak čeških ljekara i medicinskog osoblja na razne djelove fronta.

---

⁶¹ František ŠÍSTEK, *Obraz Černohorců v českých cestopisech, 1897–1912*, in: Mirjam Moravcová – David Svoboda – František Šístek (eds.), *Pravda, láska a „ti na východě“*. Obrazy východoevropského a středoevropského prostoru z pohledu české společnosti, Praha 2006.

⁶² Milada PAULOVÁ, *Balkánské války 1912–1913 a český lid*, Praha 1963, s. 47.

U Crnu Goru je krenula najveća ekspedicija sastavljena od nekoliko ljekara pod vođstvom hirurga Emanuela Rihlika (1876–1963) iz praške *Vinohradské* bolnice,⁶³ s devet vagona ljekarskih potrepština, stotinjak ležajeva i dvije operacione ambulante.⁶⁴ Češko društvo koje se u to vrijeme kritički odnosilo prema austrijskoj spoljnoj politici, javno je podržavalo ratne ciljeve slovenskih balkanskih država, i to je u narednim sedmicama i mjesecima poprimilo velike razmjere. Ovo je, sasvim razumljivo, izazvalo nezadovoljstvo austrougarskih državnih ureda, koji su na razne načine pokušavali da ublaže i potisnu češka ispoljavanja solidarnosti s balkanskim saveznicima. Naročito im je smetalo organizovanje javnih proslava povodom pojedinih pobjeda, kao što je bilo osvajanje Drinopolja (tur. Edirne, bug. Odrin) od strane Bugara ili crnogorsko osvajanje (etnički albanskog) Skadra. „Službeni fascikl o proslavama /pada/ Skadra sadrži izvještaje iz pedeset i jedne češke opštine, u kojima su bile povještane zastave i u kojima je ispoljavana radost zbog trijumfa, ili su u njima bile više ili manje uspješno organizovane povorke. Uredi su intervenisali i raspuštali pohode i sastanke, prijave protiv pojedinaca su se množile.“⁶⁵ I uprkos tome, nakon pada Skadra u Pragu su organizovane brojne manifestacije i proslave.⁶⁶

---

⁶³ Emanuel RYCHLÍK, *Na Černé Hoře a v Srbsku – Vojenskochirurgické zkušenosti z balkánské války 1912–1913*, Praha 1914. Ovo je prva monografija iz oblasti ratne hirurgije na češkom jeziku.

⁶⁴ Václav ŽÁČEK a kol., *Češi a Jihoslované v minulosti*, Praha 1975, s. 623.

⁶⁵ M. PAULOVÁ, *Balkánské války*, s. 91.

⁶⁶ Bogata svjedočanstva o reakcijama na balkanske ratove, koja dobro ilustruju suštinu i mehanizme recepcije slike Južnih Slovena u češkom društvu, sadrže naročito radovi: Milade PAULOVÉ, *Balkánské války 1912–1913 a český lid* (naročito s. 46–91) a Václava ŽÁČKA a kol., *Češi a Jihoslované v minulosti*, s. 619–630, Milada PAULOVÁ, *Ohlas balkánské války v české*

Međutim, u Prvom svjetskom ratu Česi i Crnogorci su se našli na suprotnim stranama, iako je bilo i pojedinaca koji su služili u crnogorskoj vojsci, kao npr. Radola Gajda (1892–1948), rođen u Kotoru, koji je kasnije postao general čehoslovačkih legija u ruskom građanskom ratu i vođa čeških fašista u periodu između dva svjetska rata. Boka Kotorska je uz Pulu bila najznačajnija pomorska baza austrougarske vojske na Jadranu. S obzirom na strategijski značaj i povoljan položaj zaliva, u bazi i na brodovima koji su tu bili usidreni još prije rata, bio je prisutan veliki broj vojnika a među njima je služio i značajan broj vojnika iz čeških zemalja.

Na palubama torpednih čamac koji su bili usidreni u luci Đenovići, Česi su činili čak trećinu posade. Češki piloti koji su služili u avionskoj bazi Kumbor, nedaleko od Herceg Novog, učestvovali su u prvom avionskom bombardovanju crnogorske teritorije, 23. oktobra 1914. u napadu na luku i željezničku stanicu u Baru.⁶⁷ S austrougarskom armijom je, nakon što je u januaru 1916. osvojila Crnu Goru, u uniformama okupatorske vojske došao i veći broj Čeha. U takvoj situaciji zemlju je upoznao, na primjer, pisac Stanislav Kostka Nojman (1875–1947).⁶⁸

---

veřejnosti, in: Československo-jihoslovanská liga II, Praha 1922; Ctibor NEČAS, *Balkán a česká politika*, Brno 1972; D. ŠLAISOVÁ, *Ohlas první balkánské války v Čechách*, Slovanské historické studie I, Praha 1955, s. 227–263; Ctibor NEČAS, *Odezva první balkánské války mezi českou veřejností na Moravě a ve Slezsku*, in: Studia Balcanica Bohemo-Slovaca VI., Příspěvky přednesené na VI. mezinárodním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 25.-27. dubna 2005, k vydání připravili Pavel Boček, Ladislav Hladký, Pavel Krejčí, Petr Stehlík a Václav Štěpánek, svazek 1, Brno 2006, s. 267–275.

⁶⁷ Jindřich MAREK, *Pod rakouskou vlajkou. Čeští námořníci v rakousko-uherském loďstvu 1900–1918*, Cheb 2003, s. 73.

⁶⁸ Stanislav KOSTKA NEUMANN, *Elbasan. Válčné vzpomínky*, Praha 1922.

Pjesnik, Konstantin Biebl (1898–1951) je kao austrougarski vojnik bio zarobljen od strane ustanika i osuđen na smrtnu kaznu, ali prije njenog izvršenja uspio je pobjeći. Posljedice borbi u Boki Kotorskoj i austrougarsku okupaciju Crne Gore u kratkim dokumentarnim filmovima zabilježio je grof Aleksandar Jozef Kolovrat-Krakovski (1886–1927), poznati automobilista i filmski producent.⁶⁹

Jedna od najvećih pobuna u austrougarskoj armiji za vrijeme cijelog Prvog svjetskog rata odigrala se 1. februara 1918. u Boki Kotorskoj. Među četvoricom vođa pobunjenika koji su bili egzemplarno pogubljeni bio je i zapovjednik krstarice Sankt Georg, František Raš (1889–1918) iz Pržerova u Moravskoj. Na spomenute događaje podseća spomen ploča u Kotoru. Kasnije interpretacije bokokotorske pobune sumirao je Jindřich Marek: „O pobuni u Boki Kotorskoj je kod nas bilo napisano mnogo tendencioznih legendi kako u godinama prije Minhenskog sporazuma tako i za vrijeme komunističkog režima. U prvom slučaju pisalo se o osviještenom organizovanom pokretu slovenskih mornara protiv Monarhije, u drugom su dominirale bajke o sjajnom uticaju sovjetskih boljševika. U stvarnosti su mornare do pobune doveli sasvim prosti razlozi: iscrpljenost od rata spojena sa višegodišnjom odvojenošću od porodice, kao i loši životni uslovi u kontrastu sa rasipničkim životom oficira...“⁷⁰ Karel Pícka je nakon rata u svom romanu pokušao opisati komplikovanu poziciju čeških vojnika u okupiranoj zemlji, koji su manevrisali

---

⁶⁹ Gojko KASTRATOVIĆ, *Crnogorska kinematografija i filmovi o Crnoj Gori*, Podgorica 1999, s. 216–217.

⁷⁰ Jindřich MAREK, *Piráti svobody. Čeští námořníci v letech 1918–1921*, Cheb 2002, s. 26. Svake godine u Kotoru se, već godinama bez čeških predstavnika, svečano obilježava godišnjica pobune mornara iz februara 1918. Na posljednjem ceremonijalu bili su prisutni hrvatski i austrijski ambasadori.

između simpatija prema lokalnom stanovništvu i pridržavanja vojne discipline i lojalnosti prema kruni.⁷¹

Između dva svjetska rata u okviru jugoslovenske države Crna Gora je imala sasvim sporednu ulogu. Jednako beznačajnu ulogu imala je „nekadašnja domovina crnogorskih junaka“ i u češkom diskursu o Jugoslaviji.⁷² Na prelomu 20-ih i 30-ih godina ulogu posrednika između češke i crnogorske kulturne i naučne sredine odigrao je cetinjski časopis *Zapisi*, koji je izlazio od 1927. godine, i koji je pružao relativno sistematičan pregled kulturnih događanja u Čehoslovačkoj. *Zapisi* su brzo stekli ugled i u zainteresovanim krugovima u inostranstvu. U njima su svoje tekstove objavljivali vodeći predstavnici praške slavistike kao Gerhard Gezeman (1888–1948), Franc Spina (1868–1938) ili Frank Volman (1888–1969). To je bio časopis širokog kulturno-naučnog profila koji je svojim značajem prevazilazio crnogorsku sredinu.⁷³ Liberalna urednička politika – koja je stranice lista otvorila širokom spektru autora od konzervativnih predstavnika režima kralja Nikole, preko probeogradskih centralista,⁷⁴ pa do komunista (Milovan Đilas), krajem 1933. poslužila je kao izgovor za zabranjivanje časopisa.

---

⁷¹ Karel PICKA, *Rozvrat rodu Agičů. Dobrodružný román z dob okupace Černé Hory rakousko-uherským vojskem*, Praha 1932.

⁷² O tome vidi: František Šístek, *Od vlasti junáků k muzeu staré slávy. Obraz Černé Hory a Černohorců v české společnosti, 1912–1938*, *Slovanské historické studie* 33, Brno 2008, s. 7–41.

⁷³ Posredstvom *Zapisa* je npr. do Čehoslovačke došla proza značajnog bosansko-sefardskog pisca Isaka Samokovlije (1889–1955), čija je pripovijetka *Mirjamina kosa*, preuzeta upravo iz *Zapisa*, objavljena u novinama *Prager Presse*.

⁷⁴ Među njih je, između ostalih, spadao i istoričar i publicista Nikola Škerović (1884–1972), apsolvent Filozofskog fakulteta Karlovog univerziteta (1910), na kojem je stekao i doktorat za rad o ekonomskim razmišljanjima u djelu Juraja Križanića. U periodu 1945–1954 radio je kao direktor Državnog arhiva Srbije u Beogradu.

U Crnoj Gori, kao i u ostalim južnoslovenskim zemljama, ispoljio se specifičan kulturni uticaj češkog društva posredstvom sokolske fiskulturne organizacije. Prvi javni slet čeških sokola u Crnoj Gori iz 1906. godine imao je veliki uspjeh. Godine 1914. osnovana su sokolska društva u Cetinju i Podgorici. Svečano uvodno vježbanje proteklo je u prisustvu kralja i vlade. Razvoj sokolstva koji je imao lijepe perspektive naglo je prekinuo Prvi svjetski rat, ali u svijesti javnosti sačuvano je pozitivno šćećanje. Prije Prvog svjetskog rata sokolska društva bila su i na habzburškoj teritoriji u Kotoru i Herceg Novom. Početkom 20-ih godina došlo je do obnavljanja sokolskih organizacija i to najprije u okviru proširene mostarske župe, kasnije, s obzirom na rast stanovništva, brzo je nastala i samostalna župa sa šćedišćtem na Cetinju, u kojoj je bilo ukupno trinaest sokolskih udruženja.⁷⁵ U januaru 1929. sokolski pokret na teritoriji cijele države pretvoren je u Sokola Kraljevine Jugoslavije. Sokolsko udruženje postalo je jedan od stubova diktature kralja Aleksandra, i njegovim posredstvom šćirena je ideja integralnog jugoslovenstva i jaćanja jugoslovenskog jedinstva, odnosno stabilnosti režima. Državna podrška doprinijela je brzom povećanju broja članova i osnivanju niza novih društava. Međutim, već polovinom 30-ih godina sokolska organizacija na teritoriji današnje Crne Gore topila se u dubokoj krizi, da bi se definitivno ugasila sa italijanskom okupacijom 1941. godine.⁷⁶ Povezivanje sa režimom kralja Aleksandra nanijelo je šćtetu dobrom glasu Sokolskog udruženja i nakon Drugog svjetskog rata ono više nije bilo obnovljeno.

---

⁷⁵ Šerbo RASTODER (ed.), *Istorijski leksikon Crne Gore*, Podgorica 2006, s. 1115.

⁷⁶ Senka BABOVIĆ-RASPOPOVIĆ, *Kulturna politika u Zetskoj banovini 1929–1941*, Podgorica 2002, s. 136–134.

Slika Crne Gore, koja se između dva svjetska rata pojavljuje u Čehoslovačkoj, u mnogo čemu je statička reprodukcija slike iz vremena postojanja nezavisne crnogorske monarhije. Međutim, ono što je nekad bila živa stvarnost promijenilo se u muzej pod vedrim nebom, u kojem su uspomene na slavnu prošlost rasute u prekrasnim prirodnim predjelima.⁷⁷ Češki autori ispoljavali su konzistentnu sklonost ka previđanju političkih, socijalnih i privrednih problema crnogorske i jugoslovenske zajednice. Tako npr. nijesu znali ili su prevideli da je na pravoslavni Božić 6. januara 1919. u okolini Cetinja izbio ustanak protivnika bezuslovnog ujedinjenja, tzv. Božićni ustanak ili da je 30-ih godina u nemirnoj i siromašnoj Zetskoj banovini počeo da raste komunistički uticaj. Od kraja 20-ih do kraja 30-ih godina u južnom dijelu Jadrana i priobalnom području razvijao se turizam, u kome su značajno mjesto zauzimali pionirski turisti iz Čehoslovačke.⁷⁸ Upravo češki posetioци pomagali su da se polože temelji turističke infrastrukture npr. u Budvi i okolini,⁷⁹ u nizu mjesta u Boki Kotorskoj⁸⁰ i na najjužnijem dijelu jugoslovenske obale, u Ulcinju.

U periodu između dva svjetska rata, interesovanje za crnogorsku problematiku u humanitarnim i socijalnim naukama bilo je nesistematično i sporadično. U proučavanju Južnih Slovena

---

⁷⁷ Vidi npr. Karel HANSA, *Léto pod jihoslovanským sluncem*, Praha 1930.

⁷⁸ Niz fragmentarnih spoznaja o češkom učešću u razvoju turizma na teritoriji današnje Crne Gore sadrži zbornik: Dušan MARTINOVIĆ (ed.), *Razvoj turizma u Crnoj Gori u XIX. i prvoj polovini XX. vijeka: zbornik radova sa naučnog skupa, Cetinje, 18–19. oktobra 1996 godine*, Cetinje 1997.

⁷⁹ I naziv glave budvanske plaže „Slovenska plaža“, povezan je s dolaskom prvih čeških turista.

⁸⁰ Krajem 20-ih godina 20. vijeka osnovali su npr. češki izviđači u Morinju u Risanskom zalivu prvi turistički kamp na teritoriji današnje Crne Gore (sadašnji autokamp Naluka).

preovladavao je ideološki, slovenofilski, pozitivistički pristup istoričarke Milade Paulove (1891–1970), prve žene koja je stekla zvanje profesora na praškom univerzitetu. Paulova je u svom monumentalnom djelu u skladu s aktuelnim političkim potrebama legitimizirala okolnosti sinhronijskog nastanka Jugoslavije i Čehoslovačke. Crnogorskom tematikom sistematičnije se bavio slavista i balkanista Gerhard Gezeman,⁸¹ koji je od 1922. do 1944. predavao na njemačkom dijelu praškog Karlovog univerziteta. U Pragu je, između ostalog objavio, danas već klasično djelo *Der montenegrische Mensch: Zur Literaturgeschichte und Charakterologie der Patriarchalität*, u kojem na osnovu književnonaučnih i etnografskih analiza prikazuje patrijarhalni mentalitet Crnogoraca kao „junačka forma života“. Gezemanove karakterološke koncepcije su na zanimljiv način u skladu s pozitivnim slikama Crnogoraca u djelu Jozefa Holečeka ili Ludvika Kube.

Od kraja Drugog svjetskog rata pa do preloma 80-ih i 90-ih godina 20. vijeka razvoj češko-crnogorskih odnosa bio je sastavni dio širih odnosa između Čehoslovačke i Titove Jugoslavije. Ti odnosi – s obzirom na to da je čehoslovački establišment bio sa izuzetkom liberalnog perioda „Praškog proljeća“ praktično cijelo vrijeme vazalski potčinjen Moskvi – nikad nijesu bili idealni i valjda ni u jednoj oblasti njihov potencijal nije u potpunosti iskorišćen. Uprkos cijelom nizu

---

⁸¹ Uporedi prije svega: Gerhard GESEMAN, *Der montenegrische Mensch: Zur Literaturgeschichte und Charakterologie der Patriarchalität*, Prag 1934, druhé vydání TÝž, *Heroische Lebensform: Zur Literatur und Wesenskunde der balkanischen Patriarchalität*, Berlin 1943. Oba izdanja su dostupna i u dva različita crnogorska prevoda, vidi Gerhard GEZEMAN, *Čojstvo i junaštvo starih Crnogoraca*, Cetinje 1968; ISTI, *Crnogorski čovjek*, Podgorica 2003. O crnogorskoj narodnoj književnosti vidi ISTI, *Helden, Hirten und Hajduken. Montenegrische Volksgeschichten*, München 1935.

ograničavajućih faktora ipak je dolazilo do kulturnih kontakata, a od 60-ih godina ponovo je uzeo maha i turizam, čiji je perspektivni razvoj bio prekinut Drugim svjetskim ratom. U Bečićima pokraj Budve 1965. godine osnovan je prvi rekreativni centar čehoslovačkih sindikalaca na jadranskoj obali, a nešto kasnije podignut je i veliki hotel Revolucionarnog sindikalnog pokreta *Plavi Horizonti* nedaleko od Tivta. Crna Gora je, zajedno sa ostalim jugoslovenskim republikama, 1968. godine pružila svestranu pomoć čehoslovačkim turistima koji su, nakon okupacije njihove domovine ostali u dilemi da li da se vraćaju kući ili da emigriraju. Crna Gora kralja Nikole se na parodičan način vratila u češku kulturu kao kraljevina Monte Albo kralja Pikole u bajci Jana Veriha *Tri veterana* (1960)⁸² i njenoj popularnoj filmskoj verziji prema scenariju Zdenjeka Svjeraka (1983).

U okviru recepcije jugoslovenskih književnosti nakon Drugog svjetskog rata do češke sredine su dolazila i djela autora iz Crne Gore. Prijevodi crnogorskih djela na češki jezik objavljeni su još od druge polovine 19. vijeka. Radilo se prije svega o prijevodu djela vladara iz dinastije Petrović-Njegoš, koji su se bavili i književnošću. Prvi kompletni prijevod *Gorskog vijenca* publikovao je 1897. godine Jan Hudec (1856–1940).⁸³ Novi (i za sada posljednji) prijevod tog klasičnog djela iz 1963. godine bio je plod saradnje avangardnog pjesnika Jozefa Hiršala (1920–2003) i slaviste Otona Berkopca (1906–1988).⁸⁴ Često su bile prevedene i rodoljubive pjesme knjaza Nikole, a 1902. godine objavljen je tekst njegove pozorišne predstave *Balkanska carica*.⁸⁵

---

⁸² Jan WERICH, *Fimfárum*, Praha 1960 (i niz kasnijih izdanja).

⁸³ Petar Petrović NJEGOŠ, *Horský věnec*, Praha 1897.

⁸⁴ Petar Petrović NJEGOŠ, *Horský věnec*, Praha 1963.

⁸⁵ Král Nikola černohorský, *Balkánská cařice*, Praha 1902.

Drugu grupu prijevoda iz crnogorske sredine činili su prijevodi narodne epike, najčešće u okviru šireg izbora srpske ili južno-slovenske poezije. Kao vrhunski prevodilac tog literarnog žanra pokazao se naročito Jozef Holeček, čiji su prijevodi s južnoslovenskih jezika, za razliku od većine prijevoda njegovih savremenika, do danas čitljivi.⁸⁶ Nakon Drugog svjetskog rata, na češkom su između ostalih objavljene knjige Radovana Zogovića (1907–1986)⁸⁷, nekoliko romana s temom Drugog svjetskog rata Mihaila Lalića (1914–1993)⁸⁸ ili npr. romani Miodraga Bulatovića (1930–1991).⁸⁹ O prvoj fazi poratnog „građenja socijalističke Čehoslovačke“ u zbirci eseja *Na Vltavi*⁹⁰ s oduševljenjem je pisao Janko Đonović (1909–1991). U 80-im godinama objavljeno je nekoliko prijevoda Borislava Pekića (1930–1992), rođenog u Podgorici.⁹¹ Nakon raspada Jugoslavije, kao samostalna knjiga, do sada je objavljen samo prijevod satiričnog postmodernog romana *Privatna galerija* od Balše Brkovića (*1966),⁹² o umjetničkim i političkim krugovima savremene Podgorice. Autor je jedan od vodećih predstavnika tzv. „generacije diskontinuiteta“, koja se kritički postavlja

---

⁸⁶ Uporedi npr.: Josef HOLEČEK, *Srbská národní epika*, Praha 1909 (dva toma).

⁸⁷ Radovan ZOGOVIĆ, *Píseň o životě soudruha Tita*, Praha 1946.

⁸⁸ Mihailo LALIĆ, *Svatba*, Praha 1957; ISTI, *Zlé jaro*, Praha 1958; ISTI, *Tráva pod kameny*, Praha 1958; ISTI, *Nad hlavou jen stromy*, Praha 1965; *Štvanice*, Praha 1964 i pripovijetke *Pramen tmy*, Praha 1973.

⁸⁹ Miodrag BULATOVIĆ, *Červený kohout letí k nebi*, Praha 1972; ISTI, *Ďáblové z mansardy*, Praha 1976.

⁹⁰ Janko ĐONOVIĆ, *Na Vltavi*, Cetinje 1948.

⁹¹ Borislav PEKIĆ, *Jak zařikávat upíra*, Praha 1980; ISTI, *Obhajoba a poslední dny*, Praha 1983; ISTI, *Vzlet a pád Ikara Gubelkijana*, in: Pět jugoslávských novel, Praha 1985.

⁹² Balša BRKOVIĆ, *Soukromá galerie*, Praha 2007.

prema tradicionalističkim i nacionalističkim tendencijama svojih prethodnika. Toj književnoj generaciji pripadaju i Andrej Nikolaidis (*1974) i Ognjen Spahić (*1977), čije pripovijetke su objavljene u reprezentativnom izboru iz postjugoslovenskih književnosti, koji je za češke čitaoce sastavio beogradski pisac Vladimir Arsenijević (*1965).⁹³

Od kraja Drugog svjetskog rata pa do danas crnogorski čitaoci bili su opskrbljivani izdanjima prijevoda djela strane literature uglavnom preko drugih jugoslovenskih, odnosno postjugoslovenskih republika, naročito Srbije. Specifičnost crnogorskog knjižnog tržišta predstavlja s jedne strane manji broj čitalaca, s druge strane dostupnost i potpuna razumljivost srpske, hrvatske i bosanske književne produkcije. Zbog toga se u Crnoj Gori naročita pažnja posvećivala prevođenju onih djela koja imaju veze sa crnogorskom problematikom, a prijevodi im nijesu bili objavljeni u nekoj drugoj republici. Uprkos tome broj objavljenih prijevoda nije zanemarljiv. Od polovine 90-ih godina 20. vijeka u vezi sa povećanim interesovanjem za narodnu prošlost već je objavljeno nekoliko stotina prijevoda putopisa i stručnih radova, koji su bili napisani još prije pada crnogorske monarhije 1918. godine. Među njima je takođe i nekoliko putopisnih, etnografskih i istorijski dragocjenih djela čeških autora spominjanih u ovom radu, npr. Jana Vaclika, Zigfrida Kapera, Ludvika Kube, Viktora Dvorskog, Jozefa Rohlene, Jana Jozefa Svatka i naravno veći broj djela Jozefa Holečeka, a od novijih radova preveden je jedan stručni rad mediaveliste Lubomira Havlika (1925–2000).⁹⁴ Kao marljiv prevodilac stručnih i istorijskih radova s češkog istakao se naročito istoričar umjetnosti Branislav Borožan.

---

⁹³ Vladimir ARSENIJEVIĆ, *Jugolaboratorija. Antologie postjugoslávské prózy*, Zlín 2009.

⁹⁴ Lubomír HAVLÍK, *Dukljanska hronika i Dalmatinska legenda*, Podgorica 2008.

S obzirom na veliki broj čeških pisanih izvora o Crnoj Gori, donekle iznenađuje da se njenom istorijom, sve do preloma 20. i 21. vijeka, češki historičari bave samo periferno i sporadično. Poznavanju srednjovjekovne istorije današnje crnogorske teritorije doprinijela je historičarka Lenka Blehova (*1961), koja je 90-ih godina 20. vijeka bila zapošljena u Istorijskom institutu Crne Gore u Podgorici, a danas radi u Istorijskom institutu Akademije nauka Češke Republike u Pragu. Njena istraživanja bila su usmjerena prije svega na problematiku Boke Kotorske, i adekvatno je iskoristila bogate fondove kotorskog arhiva.⁹⁵ Modernom crnogorskom istorijom i slikom Crnogoraca u češkom društvu bavio se František Šistek, koji je sada takođe naučni radnik Istorijskog instituta Akademije nauka Češke Republike. Objavio je, između ostalog, prvi monografski pregled crnogorske istorije na češkom jeziku, dok je na crnogorskom objavljena njegova monografija o češkim predstavama o Crnoj Gori i Crnogorcima.⁹⁶ O istoriji ili o aktualnim problemima Crne Gore nakon raspada Jugoslavije stručne radove su publikovali i Bohdana Dimitrova (1977),⁹⁷ Petr

---

⁹⁵ Lenka BLECHOVÁ, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, Podgorica 2002; ISTA, *Hrišćanstvo u Boki 1200–1500*, Podgorica 2006.

⁹⁶ František ŠISTEK, *Černá Hora*, Praha 2007; ISTI, *Naša braća na jugu. Češke predstave o Crnoj Gori i Crnogorcima 1830–2006*, Podgorica–Cetinje 2009.

⁹⁷ Bohdana DIMITROVOVÁ, *Bosniak or Muslim? Dilemma of One Nation with Two Names*, in: *Southeast European Politics*, vol. II, no. 2, October 2001, s. 94–108, www.seep.ceu.hu/issue22/dimitrovova.pdf, 25. března 2010. Članak analizira debatu o etnonimu u okviru šire redefinicije kolektivnog identiteta slovenskih muslimana u Crnoj Gori u postjugoslovenskom periodu. O cjelokupnoj problematici manjina nakon raspada Jugoslavije uporedi: František ŠISTEK – Bohdana DIMITROVOVÁ, *National minorities in Montenegro after the break-up of Yugoslavia*, in: Florian Bieber (ed.), *Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood*, Baden-Baden 2003, s. 159–179, www.policy.hu/bieber/Publications/Montenegro.html, 25. března 2010.

Prokš⁹⁸ i Filip Tesarž (1969).⁹⁹

Crna Gora je nakon raspada Jugoslavije od 1992. do 2006. ostala u državnoj zajednici sa Srbijom. Prvo je to bilo u okviru Savezne Republike Jugoslavije, koju je 2003. godine zamijenila konfederativna unija pod nazivom Državna zajednica Srbija i Crna Gora. S obzirom na proporcionalno manji značaj primorske republike i činjenicu da je tokom većeg dijela 90-ih crnogorsko rukovodstvo bilo lojalno Miloševićevom režimu, zvanični odnosi Češke Republike i SRJ – koji su sve do 1996. bili znatno ograničeni, da bi se od 1999. do 2000. zbog međunarodnih sankcija uvedenih na krnju Jugoslaviju još pogoršali – bili su svedeni uglavnom na Srbiju. Međutim, od 1997. godine se crnogorsko rukovodstvo na čelu sa sve dominantnijim Milom Đukanovićem počelo odvracati od Beograda. U vrijeme kad je u vezi sa eskalacijom kosovske krize NATO bombardovao SRJ, od marta do juna 1999. godine, već se radilo o otvorenom razdoru, čiji vrhunac su predstavljale jednostrane Miloševićem inicirane ustavne promjene u junu 2000. godine koje je Crna Gora odbila prihvatiti. Nakon pada Miloševića zajednička država je funkcionisala takoreći još samo formalno, budući da se stvarna politička vlast i odlučivanje o ekonomskim stvarima prebacilo na republički nivo.¹⁰⁰

---

⁹⁸ Petr PROKŠ, *Projekt sloučení Srbska a Černé Hory v mezinárodních vztazích před vypuknutím „Velké války“ (srpen 1913 – červen 1914)*, Slovanský přehled 95, 2009, č. 3, s. 289–304.

⁹⁹ Filip TESAŘ, *Postavení národnostních menšin ve Svazové republice Jugoslávii*, in: Břetislav Dančák – Petr Fiala (eds.), *Národnostní politika v postkomunistických zemích*, Brno 2000; ISTI, *Černá Hora: na cestě k nezávislosti?*, Mezinárodní vztahy, 2001, č. 1, s. 42–57.

¹⁰⁰ Zajednička država više nije imala ni zajedničku valutu (u Srbiji je važio dinar, u Crnoj Gori njemačka marka, a od 2002. euro), niti centralnu banku.

Na promjenu situacije reagovala je i češka diplomatija koja je pred kraj Miloševićevog režima podržavala nezavisniji, prozapadni kurs crnogorske vlade. U periodu od 1999. do 2000. godine predsjednik Đukanović je dva puta posetio Češku Republiku, u kojoj se između ostalog sreo sa predsjednikom Havelom, te učestvovao u diskusiji koju je organizovao Radio Slobodna Evropa. Jedanaestog jula 2000. Vaclav Havel je u Dubrovniku učestvovao na sastanku s predsjednicima Hrvatske (Stipe Mesić), Slovenije (Milan Kučan) i Crne Gore. Između ostalog, bio je to simbolični gest podrške crnogorskom otporu protiv Miloševićevog režima u napetoj situaciji u kojoj je prijetila realna opasnost od izbijanja oružanog konflikta između Beograda i crnogorskog rukovodstva.

Nakon pada Miloševićevog režima u oktobru 2000. godine, češka diplomatija je održavala korektne odnose i sa srpsko-crnogorskom državom i sa objema republikama posebno. Tako su češki političari i diplomate dolazili u kontakt sa crnogorskim predstavnicima na oba nivoa. Premijer Jirži Paroubek posetio je Podgoricu 15. novembra 2005. Na osnovu referendumu o nezavisnosti od 21. maja 2006. Crna Gora je 3. juna iste godine proglasila nezavisnost. U skladu s ukupnom politikom EU, čiji predstavnici su postepeni i ne baš dramatični proces osamostaljivanja kontrolisali i određivali njegova pravila, Češka Republika je 12. juna 2006. godine, zajedno sa ostalim zemljama EU, priznala nezavisnost Crne Gore (priznanje je važno retroaktivno od dana proglašenja nezavisnosti). Od 2006. do 2007. u Crnoj Gori je funkcionisalo sezonsko konzularno zastupništvo (tj. od 15. juna do 15. septembra s obzirom na povećanu prisutnost čeških turista na jadranskoj obali u Podgorici bio je aktivan jedan radnik Ministarstva inostranih poslova Češke Republike, koji je formalno spadao pod češku ambasadu u Srbiji). Od 2008. godine – budući da se bližilo češko predsedništvo EU „konzularno zastupništvo bilo je otvoreno preko cijeje

godine (ali je i dalje potpadalo pod ambasadu u Beogradu). Stalno prisustvo službenog predstavnika države, u konstantno skromnom razvoju međusobnih odnosa, bilo je korisno naročito za vrijeme češkog predsjedništva EU (1. januar – 30. jun 2009.), tokom kojeg je 11. 3. 2009. Podgoricu posetio premijer Mirek Topolaneck. U okviru propagiranja češke kulture u Kotoru održan je uspješan koncert grupe *Čechomor*, a u Narodnoj biblioteci „Đurđe Crnojević“ organizovana je izložba „Kulturni odnosi između Crne Gore i Češke Republike“.

Republika Crna Gora još uvijek nema diplomatsko predstavništvo u Češkoj Republici. Praktične stvari njeni građani još uvijek obavljaju na ambasadi Srbije. Za sada je najbliži konzulat u Beču. Događanja na češkoj kulturnoj sceni koja imaju veze sa Crnom Gorom vrlo su skromna i sporadična. Tako je npr. 2005. godine u Šlezijском zemaljskom muzeju u Opavi u saradnji sa crnogorskim ministarstvom kulture organizirana izložba „Bogatstvo Crne Gore“, koja je predstavila niz dragocjenih istorijskih i etnografskih eksponata iz zbirke cetinjskog Narodnog muzeja. Godine 2006. u praškom ateljeu Jozefa Sudka organizirana je izložba fotografa Duška Miljanića (*1975) „Zona slobodnih bacanja“, koja je prezentovala današnju Crnu Goru kao zemlju s najvećom koncentracijom košarkaških koševa po stanovniku.

Na prelomu 20. i 21. vijeka iz Češke Republike je u više navrata poslana humanitarna pomoć prije svega u vezi s talasima izbjeglica koje su malu republiku zaplavile u vrijeme kosovske krize i rata. Fondacija „Čovjek u nevolji“ je 1999. godine poslala jedanaest kamiona humanitarne pomoći u vrijednosti pola miliona maraka, koja je podijeljena albanskim izbjeglicama, koje su srpske jedinice izgnale iz njihovih domova, kao i nešto kasnije sveopšte ignorisanim romskim izbjeglicama koje su iz straha pred represijama od strane Albanaca našli utočište u Crnoj Gori. Osim toga, Fondacija „Čovjek u nevolji“ nakon završetka izbjegličke krize poklonila je Bijelom Polju nekoliko

vozila za odvoz komunalnog otpada. Posljednje i dramatične godine Miloševićevog režima odrazile su se i na veći medijski interes za aktualna događanja u Crnoj Gori. U češkoj sredini se crnogorskoj problematici sistematski posvećivao naročito novinar Matijaš Zrno (*1979), prije svega na stranicama sedmičnih časopisa *Respekt* i *Týden*. Snimljena su i dva dugometražna dokumentarna filma, posvećena političkoj situaciji i istoriji sa sociološkim i etnografskim elementima: *Montenegro, zemlja na periferiji Evrope* (režija Petr Slavik, 1997) i *Strah i nada Crne Gore* (režija Petr Zrno, 1999). Početkom 21. vijeka, u vezi s opadanjem tenzija i renesansom turističkog interesovanja, snimljeno je i nekoliko kraćih dokumentarnih filmova za češku televiziju posvećenih turističkim, prirodnim i istorijskim kulturnim spomenicima. Crnogorsko primorje i planinske oblasti su u posljednjoj deceniji ponovo postale standardne turističke destinacije, što je imalo uticaj i na povećanje produkcije turističkih vodiča i tekstova putopisnog karaktera.¹⁰¹

Slično kao i sto godina ranije, tako se i početkom ovog vijeka zajedno sa rastom turističke djelatnosti ponovo pojavilo i ozbiljno naučno interesovanje. U tom smislu su za sada najmarkantnije aktivnosti čeških speleologa. Radnici češkog Zavoda za zaštitu pećina u saradnji sa Prirodnjačkim muzejom Crne Gore su od 2004. do 2007. poduzeli devet istraživačkih ekspedicija (Dragaljsko Polje, Crmnica, Orjen, Bukovina, Rumija, Prekornica, Žijovo), na kojim su otkrili 29 većih pećina, dosad neopisanu vrstu pećinskih buba i niz daljnjih rijetkih egzemplara podzemne faune, od kojih neke decenijama nije vidio nijedan zoolog.¹⁰²

¹⁰¹ Uporedi: František ŠÍSTEK, *Obraz Balkánu v českých internetových cestopisech*, Lidé města, 2005, č. 16, s. 43–61.

¹⁰² Roman MLEJNEK – Vratislav OUHRABKA – Petr ZAJÍČEK, *Speleologické výzkumy v Černé Hoře*, Ochrana přírody, 2008, č. 4, <http://www.casopis.ochranaprirody.cz/Vyzkum-a-dokumentace/speleologicke-vyzkumy-v-cerne-hore.html>, 25. března 2010.

Tokom posljednjih godina češki speleolozi su istraživali i mapovali pećinski sistem u okolini Bijelog Polja, često koristeći i akvalunge. Jedna od novootkrivenih pećina, na samoj granici sa Srbijom, u kojoj se prema novim spoznajama nalazi izvor rijeke Bistrice, u mape je ucrtana pod nazivom Brno, u počast moravske metropole, odakle je porijeklom bila većina članova ekspedicije.¹⁰³

Ekonomske interese zastupa *Trgovinsko privredna kancelarija Češke Republike* sa sedištem u Podgorici. Osnovana je nekoliko godina prije proglašavanja nezavisnosti. U okviru Programa pomoći zemljama u razvoju, Češka Republika je za period 2006–2010 tadašnju državu Srbiju i Crnu Goru uvrstila među prioritetne zemlje. Firma *Vodní zdroje* je od 2006. do 2008. u okviru tog programa realizovala projekat čišćenja deponija i postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda nakon eksploatacije olovnih ruda u Mojkovcu u vrijednosti od 22 miliona čeških kruna.¹⁰⁴ Najznačajnija investicija u sadašnje vrijeme je širenje i modernizacija željezničke pruge između Podgorice i Nikšića (56 kilometara), realizovana konzorcijem čeških firmi predvođenih *OHL ŽS Brno*. Češka eksportna banka dala je kredit u vrijednosti od 47,5 milionu dolara.¹⁰⁵ Rekonstrukcija je počela u martu 2006. godine a trebalo je da bude završena u novembru 2010. godine. U daljoj fazi izgradnje željeznicu bi trebalo produžiti od Nikšića sve do Čapljine, da bi se spojila sa postojećom bosansko-hercegovačkom željezničnom infrastrukturom i tako omogućila direktnu vezu s Mostarom i Sarajevom. Češke firme ispoljile su i ozbiljan interes za učestvovanje u modernizaciji pruge Podgorica-Skadar, koja predstavlja jedinu željezničku

---

¹⁰³ Informacije o najnovijoj fazi speleoloških istraživanja nam je pružio Izudin Gušmirović šef Trgovinsko privredne Kancelarije Češke Republike u Crnoj Gori.

¹⁰⁴ Uporedi: www.vodnizdroje.cz/mojk.htm, 25. mart 2010.

¹⁰⁵ *Modernizace železnice v Černé Hoře*,

www.ceb.cz/content/view/874/55/, 25. března 2010.

vezu Albanije sa svijetom.

Jedini crnogorski proizvodi koji se u značajnijoj mjeri izvozi u Češku Republiku su proizvodi vinarije Plantaže Podgorica, naročito vrsta crnog vina Vranac. Međutim, prehrambeni i poljoprivredni proizvodi, koji za razliku od većine ostalih grana crnogorske privrede često dosežu kvalitet uporediv sa drugim mediteranskim zemljama, na češkom tržištu nailaze na veliku konkurenciju razvijenijih i etabliranijih zemalja evropskog juga, prije svega Italije, Grčke i Španije. Međutim, ova naizgled ne baš ohrabrujuća konstatacija o stanju i mogućnostima crnogorskog izvoza u Češku Republiku, upozorava na jedan dublji i značajniji aspekt sadašnje faze razvoja međusobnih odnosa. Oni se sve češće, umjesto čisto bilateralnog nivoa, odigravaju u okviru širih euroatlantskih integracionih odnosa političkog, ekonomskog i kulturnog karaktera, na šta naravno ključni, iako često neupadljiv, uticaj ima proces globalizacije.

Intenzitet političkih, kulturnih, naučnih, a u manjoj mjeri i privrednih odnosa između čeških zemalja i Crne Gore je u istorijskoj perspektivi posljednja dva vijeka u značajnoj mjeri određivao uspon i pad slovenske ideologije. Za razliku od 19. vijeka, tokom većeg dijela 20. vijeka Crnogorci i Crna Gora su u češkom diskurzu imali potpuno sporednu ulogu. Još značajniju, dugotrajnu karakteristiku međusobnih odnosa, reflektovanu i u ovom pregledu, predstavlja prije svega značajna disproporcija u pogledu veličine, broja stanovnika, stepena ekonomskog i naučnog razvoja. U okviru dinamike sveukupne evropske modernizacije, mala i periferna Crna Gora tradicionalno je bila objekt češkog interesovanja i primalac čeških kulturnih transfera, privrednih investicija i inovacija, a ne obrnuto. Međutim, ova konstatacija ne bi trebalo da vodi uprošćenim interpretacijama o nekakvoj češkoj civilizacijskoj misiji na evropskom jugoistoku i tobožnjim zaslugama Čeha na uzdizanju zaostalih Balkanaca. Interpretacije u tom smislu, koje se u posljednje dvije decenije

počinju pojavljivati u češkim stručnim krugovima,¹⁰⁶ predstavljaju samo zakašnjelo i tim više mučnu varijaciju tradicionalnih, ali u inostranim akademskim sredinama već odavno sistematski dekonstruisanih mitova o habzburškoj, srednjoevropskoj, njemačkoj ili italijanskoj nadređenosti i misionarskoj ulozi na mračnom i barbarskom Istoku. Češki izvori o Crnoj Gori i Crnogorcima paradigmu kulturno-civilizacijske misije naprotiv problematizuju: naime, većina čeških autora iz vremena prije Prvog svjetskog rata uopšte nije ispoljavala osećaj nadređenosti prema Crnogorcima i Južnim Slovenima. Nova proučavanja međusobnih odnosa, isto kao i odnosa između češke sredine i Balkana uopšte, u budućnosti bi trebalo razvijati komparativnim smjerom i vremenom dospjeti do širih kontekstualizacija po oblastima (npr. Srednja Evropa/Habzburško carstvo i Balkan) i temama (orijentalizam, okcidentalizam, gender perspektivu i sl.). Doduše, usko nacionalna ili bilateralna optika ne sprečava dublje uranjanje u izvore, međutim problematiku odnosa po pravilu deformiše i sužava. Sadašnja faza proučavanja odnosa češke sredine (u jezičkom i teritorijalnom smislu) i pojedinačnih zemalja i naroda evropskog jugoistoka, u čemu se aktivno nadovezujemo na rezultate prethodnih istraživanja češke balkanistike, već omogućava zahtjevnije i opširnije kontekstualizacije i nove interpretacije.

S češkog preveo: **Adin Ljuca**

---

¹⁰⁶ Takve tendencije se mogu u skladu sa poznatim zaključcima Marie Todorove (Maria TODOROVA, *Imagining the Balkans*, Oxford and New York 1997) interpretirati kao osećaj civilizacijske nadređenosti nad Balkanom i Balkancima. U češkoj sredini su predrasude prema Balkanu očito povezane i sa osećajem vlastite civilizacijske inferiornosti prema „stvarnom Zapadu“, detaljnije o tome: František ŠÍSTEK, *Slovanský jih, brána Orientu, divoký Balkán. Kořeny a proměny konceptualizace jihovýchodní Evropy v české společnosti 19.–21. století*, in: Milan Řepa (ed.), *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*, Praha 2008, s. 534–545.